

วัด: รมณีสถานในสมัยพุทธกาล

Temple: The Place of Worship in the Buddha's Lifetime

พระมหาธณัชพงค์ สุพฺรหมปญฺโญ¹

Phramaha Thanatpong Suphrammapunyo

พระครูพิพิธสุตาทฺร (บุญช่วย คูใจ)²

Phrakru Pipitsuttatorn (Boonchuay Doojai)

Corresponding Author E-mail: thanatpong.kit@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความเรื่อง วัด: รมณีสถานในสมัยพุทธกาล เพื่อศึกษาความหมาย ลักษณะ วัตถุประสงค์ของการสร้างวัด และหลักสัปปายะ 7 กับเสริมสร้างวัดให้เป็นรมณีสถาน คำว่า วัด เป็นคำปัจจุบันที่ใช้เรียกสถานที่จำพรรษาประกอบศาสนกิจของพระสงฆ์ แต่ในสมัยพุทธกาลนิยมเรียกวัดว่า อาราม หมายถึง สถานที่อันเป็นที่มาอินดี วัดในสมัยพุทธกาลมีลักษณะเป็นสวนร่มรื่น เต็มไปด้วยหมู่แมกไม้ มีน้ำใสไหลเย็น เป็นสถานที่สงบสงัด ไม่พลุกพล่านจอแจ สะดวกต่อการเดินทาง ไม่ห่างไกลจากหมู่บ้านมากนัก พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้สร้างวัดเพื่อเป็นที่อาศัยและเป็นสถานที่บำเพ็ญเพียรภาวนา วัดจึงมีสภาพที่ร่มรื่นเป็นรมณีสถานเหมาะแก่การบำเพ็ญเพียร นอกจากนี้จะประกอบด้วยสภาพแวดล้อมธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์แล้ว สิ่งเสริมสร้างวัดให้เป็นรมณีสถานที่สำคัญ ก็คือหลักของสัปปายะ 7 ประการ ได้แก่ 1) อาวาสสัปปายะ คือ ถิ่นที่อยู่เหมาะสม 2) โคจรสัปปายะ คือ สถานที่สะดวกต่อการเดินทาง 3) ภัสสสัปปายะ คือ มีการพูดคุยแต่เรื่องที่เป็นสาระนัยธรรม 4) บุคคลสัปปายะ คือ มีบุคคลที่เป็นกัลยาณมิตรคอยแนะนำ 5) โภชนสัปปายะ คือ มีอาหารเหมาะสม 6) อุตสัปปายะ คือ มีดินฟ้าอากาศสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม 7) อิริยาปถสัปปายะ คือ มีอิริยาบถที่เหมาะสม ผลที่เกิดจากความสัปปายะทั้ง 7 ประการ ทำให้วัดเป็นรมณีสถาน เหมาะแก่การประพฤติปฏิบัติธรรมเพื่อขัดเกลาจิตใจ วัดจึงเป็นศูนย์กลางการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และเป็นศูนย์รวมจิตใจของผู้คนที่ต้องการจะแสวงหาทางพ้นทุกข์ที่สำคัญในสมัยพุทธกาล

คำสำคัญ: วัด, รมณีสถาน, พุทธกาล

Abstract

An article entitled 'Temple: The Place of Worship in the Buddha's Lifetime' aimed to study the meaning, nature, purpose of temple building and sappaya 7 principles and strengthen the temple into Place of Worship. The temple in the Buddhist era is a shady garden filled with trees. There is clear, cold water, a peaceful place, but crowded. It is not too far from the village. Buddha allowed the temple to be built as a place to live and meditation prayer. The temple is therefore a shady condition that is a great place to pay asceticism. In addition to consisting of a rich natural environment, it is also a good place to be. What strengthened the temple as an important place was the seven main principles of Sappaya, *Àvāsa-sappāya*: suitable abode, *Gocara-sappāya*: suitable resort, *Bhassa-sappāya*: suitable speech, *Puggala-sappāya*: suitable person, *Bhojana-sappāya*: suitable food, *Utu-sappāya*: suitable climate and *Iriyāpatha-sappāya*: suitable posture. The result of *Sappāya* in seven aspects makes the temple to remain a holy place and suitable for Dhamma practices to refine the mind. In the Buddha's

¹ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

² หลักสูตรปริญญาโทศึกษาศาสตร์ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

lifetime, therefore, the temples were the center of the Buddhist propagation and the center of people's mind who wanted to seek the path to eliminate sufferings.

Keywords: Temple, Place of worship, Buddha's lifetime

บทนำ

หลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงประกาศพระศาสนาไปทั่วดินแดนชมพูทวีปแล้ว ทำให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตั้งแต่พระราชามหากษัตริย์ คหบดี พ่อค้า ประชาชน เกิดความเลื่อมใสศรัทธา สร้างวัดถวายเป็นจำนวนมาก เพื่อให้เป็นที่ประทับอยู่ของพระพุทธเจ้าและเหล่าพระสงฆ์ วัดจึงมีความสำคัญคือเป็นทั้งสถานที่พักผ่อน แสวงธรรม ประชุมสงฆ์ บัญญัติพระวินัย สั่งสอน และเผยแผ่พระธรรมคำสอน วัดที่ถูกสร้างขึ้นในระยะแรกนั้นมักจะตั้งอยู่ในสวนหรืออุทยานที่ร่มรื่นรายล้อมไปด้วยธรรมชาติ ป่าไม้ ภูเขา แม่น้ำ ซึ่งเป็นสถานที่สงบสงัด ไม่ห่างไกลจากชุมชนมากนัก เพื่อไม่ให้เกิดความลำบากในเรื่องภิกษาจารและการเผยแผ่พระธรรมคำสอน ดังที่พระเจ้าพิมพิสาร กษัตริย์แห่งแคว้นมคธ ผู้ปรารถนาจะสร้างวัดแห่งแรกถวาย ทรงความดำริ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาฯ, เล่ม 4 ข้อ 59, น. 71) ว่า “อุทยานเวฬุวันของเรานี้ไม่ไกลและไม่ใกล้จากหมู่บ้านนัก คมนาคมสะดวก ผู้ประสงค์พึงเข้าเฝ้าได้ กลางวันไม่พลุกพล่าน กลางคืนสงัดเสียงไม่อีกทีก เว้นจากคนสัญจรไปมา เป็นที่กระทำการมลับของหมู่มนุษย์ ควรแก่การหลีกเร้น..” จากความดำริของพระเจ้าพิมพิสาร เห็นได้ชัดว่า วัดในสมัยพุทธกาลให้ความสำคัญกับสภาพแวดล้อมภายนอก อันได้แก่ ความร่มรื่น ความสะอาด ความสงบ และเป็นสถานที่ที่มีความเหมาะสมสำหรับการปฏิบัติภาวนา เพราะเป็นปัจจัยพื้นฐานที่ช่วยเตรียมความพร้อมของร่างกายให้สดชื่นรื่นเริงและจิตใจให้ผลิตเพลินยินดี ดังเหตุการณ์ที่พระพุทธองค์ ตรัสเล่าไว้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาฯ, เล่ม 13 ข้อ 329, น. 398) ว่า “ภูมิประเทศเป็นที่น่ารื่นรมย์ มีราวป่าน่าเพลิดเพลินใจ มีแม่น้ำไหลรินไม่ขาดสาย มีทำน้ำสะอาดดี น่ารื่นรมย์ มีโคจรคามอยู่โดยรอบ เหมาะแก่การบำเพ็ญเพียรของกุลบุตรผู้ปรารถนาจะบำเพ็ญเพียร” ดังนั้นวัดในสมัยพุทธกาลจึงมักจะตั้งอยู่ในอุทยานที่ร่มรื่น และพระพุทธองค์ก็ทรงให้ความสำคัญกับป่าไม้ ธรรมชาติ โดยตรัสไว้ในวนโรปสูตร ว่าด้วยการปลูกป่า (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาฯ, เล่ม 15 ข้อ 47, น. 61) กล่าวถึง การปลูกต้นไม้ นับเป็นการสร้างบุญอย่างหนึ่ง ดังข้อความที่ว่า “ชนเหล่าใดสร้างวัดอาราม ปลูกสวนไม้ ดอกไม้ผล ปลูกต้นไม้ให้ร่มเงา สร้างสะพาน สระน้ำ และบ้านเรือนที่พักอาศัยให้เป็นทาน บุญย่อมเจริญแก่เขาทั้งกลางวันตลอดกาลทุกเมื่อชนเหล่านั้นตั้งอยู่ในร่มเงา สมบูรณ์ด้วยศีล จะไปสู่สวรรค์อย่างแน่นอน” จากข้อความดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า การสร้างวัดมักจะมีองค์ประกอบสำคัญทางด้านกายภาพ คือ สังคม สิ่งแวดล้อม และธรรมชาติ เพราะพระพุทธศาสนาถือว่าสังคม สิ่งแวดล้อม และธรรมชาติรอบตัวมีอิทธิพลเป็นอย่างมากต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของบุคคล ทั้งในด้านความเสื่อมและความเจริญ ถ้าบุคคลอาศัยอยู่ในสังคม สิ่งแวดล้อม ธรรมชาติที่ดี ย่อมทำให้เกิดความเจริญก้าวหน้าในชีวิตได้มาก ในทางตรงกันข้ามหากอยู่ในสถานที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการเป็นอยู่หรือการดำเนินชีวิตก็จะทำให้เกิดความลำบาก ในการประพฤติปฏิบัติของพระภิกษุก็เช่นเดียวกัน สิ่งแวดล้อมที่เอื้ออำนวยและเกื้อกูลต่อการประพฤติปฏิบัติให้มีความเจริญ

ความหมาย

คำว่า วัด คำบัญญัติขึ้นใหม่ไม่ทราบที่มาชัดเจนว่ามีมาตั้งแต่สมัยใด ปัจจุบันใช้เรียกสถานที่จำพรรษาประกอบศาสนกิจของพระสงฆ์ และพุทธบริษัท ซึ่งมีสิ่งก่อสร้าง และเสนาสนะเพื่อการปฏิบัติกิจทางพุทธศาสนา เช่น โบสถ์ วิหาร เจดีย์ ตลอดถึงพื้นที่ใช้สอยของสงฆ์ เป็นต้น (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546, น. 1104) แต่ในสมัยพุทธกาลพบว่า พุทธบริษัท และคนอินเดียโบราณมักเรียกสถานดังกล่าว ด้วยคำว่า อารามบ้าง อาวาสบ้าง สังฆารามบ้าง วิหารบ้าง ซึ่งคำเหล่านี้มักพบเห็นในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาจำนวนมาก เช่น พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา เป็นต้น ดังนั้น คำว่า วัด ที่กล่าวกันสมัยปัจจุบัน ก็คือ คำว่า อาราม ที่กล่าวกันสมัยพุทธกาลนั่นเอง คำว่า อาราม หมายถึง วัด, สวน, อุทยาน, ที่ร่มรื่น มีบทวิเคราะห์ (พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.9), 2558, น. 102) ว่า อาคนตุวา รมนติ เอตถาติ อาราโม แปลว่า ที่เป็นที่มายินดี มีคำบาลีที่เป็นไวยากรณ์หลายคำ (พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.9), 2559, น. 808) เช่น อาราม, อาวาส, วิหาร, อสสม, ยตินิวาส คำว่า อาราม จึงหมายถึง สถานที่ที่ทำให้ผู้มาถึงมีความยินดี มีความพอใจ เกิดความร่มเย็น รื่นรมย์ใจ หรือสวนอันเป็นที่น่ารื่นรมย์ ในทางพระวินัย อาราม หมายถึงรวมถึง สิ่งปลูกสร้างตลอดจนต้นไม้ คำว่า “อาราม” เป็นคำนาม เป็นสำนวนเก่า แปลว่า สถานที่อันเป็นที่มายินดี คือที่รื่นรมย์ คู่กับคุณศัพท์ว่า “รมณีย์” ซึ่งในคำประพันธ์มักใช้ให้สั้นว่า “รมม” (รมย์) รวมความว่า วัดคืออาราม เป็นรมยสถาน อันเป็นรมณีย์ที่น่า

รินรมย์ คำว่า อาราม เป็นคำหลักดั้งเดิม คำแรกในพุทธบัญญัติที่ทรงอนุญาตให้พระมีวัดอยู่ ดังพุทธพจน์ที่ทรงตรัส เมื่อมีการถวายวัดแห่งแรกในทางพระพุทธศาสนา (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาฯ, เล่ม 4 ข้อ 59, น. 71) ว่า “อนุชานามิ ภิกขเว อารามิ แปลว่า ภิกษุทั้งหลาย เรานุญาตอาราม” และอารามอันเป็นที่ศึกษาภาวนานั้น ก็มีความหมายว่าเป็นที่มาแล้วรินรมย์ เป็นที่ชื่นชมยินดี เป็นรมณีย์ พุดสั้น ๆ ว่า “รัมม” หรือ “รมย์” ภาวะรมณีย์ ที่รินรมย์นี้ เป็นบรรยากาศที่พระพุทธศาสนาถือเป็นสำคัญ อันเกี่ยวพันชีวิตแห่งการศึกษาภาวนา ปราภฏเด่นอยู่ในคำสอนทั่วไป นอกจากนี้ยังมีการกล่าวถึงความหมายของคำที่บังถึงลักษณะของอารามอีกหลายคำ เช่น คำว่า อุทยาน เป็นต้น คำว่า อุทยาน เป็นภาษาสันสกฤต มาจากคำบาลีเดิมว่า อูทยาน ซึ่งมาจากบทวิเคราะห์ว่า อุ แปลว่า ขึ้น ยาน แปลว่า ไป คำว่า อุทยาน จึงแปลว่า ถิ่นสถานที่ประชาชนแหงนหน้าดูเดินไป ที่เปลอย่างนั้นเพราะว่าอุทยานส่วนใหญ่ มีต้นไม้ชานาพรรณงดงามสะพรั่งด้วยดอกไม้สวยๆ หลากสี และมีผลไม้ต่างรูปต่างร่างต่างขนาดดกต้นมากมาย คนเข้าไปแล้วก็ตื่นตาตื่นใจ ได้แต่แหงนมองขึ้นไปบนต้นไม้ แหงนดูผลไม้ แหงนชมดอกไม้ แหงนกินน้อยนุกใหญ่โผผิบินขึ้นลงร้องกันไปมา ทั้งกระรอก กระแตโลดเต้นวิ่งไล่กันน่าทศนา ก็ได้แต่แหงนหน้าตามองตามชมกันเพลิน (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตโต), 2560, น. 14)

กล่าวโดยสรุป วัด เป็นชื่อเรียกสถานที่จำพรรษาประกอบศาสนกิจของพระสงฆ์ และพุทธบริษัท ซึ่งมีสิ่งก่อสร้างและเสนาสนะเพื่อการปฏิบัติกิจทางพระพุทธศาสนา คำโบราณเรียกว่า อาราม หมายถึง เป็นสถานที่ซึ่งทำให้ผู้มาถึงความยินดีพอใจ เกิดความเย็นกายเย็นใจ สดชื่นรื่นรมย์ เพราะเป็นสัปปายะสถาน ที่เหมาะแก่การปลีกเรือน เพื่อฝึกฝนพัฒนา กายและใจ เหมาะแก่การบำเพ็ญเพียร เพื่อขัดเกลากิเลส เป็นสถานที่เงียบสงบ นอกจากนี้อารามยังสะท้อนถึงลักษณะทางกายภาพที่สำคัญ คือ มีสภาพแวดล้อมธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยป่าไม้ พรรณไม้ ดอกไม้ ผลไม้ และยังเป็นที่อยู่ของพวกสิ่งสาราสัตว์มากมาย

ลักษณะของวัดในสมัยพุทธกาล

วัดและเสนาสนะสมัยพุทธกาล เมื่อแรกเริ่มนั้นมีความเรียบง่าย เน้นการใช้สอยตามความจำเป็น โดยไม่ให้ความสำคัญกับการตกแต่งและความงาม สิ่งก่อสร้างและเสนาสนะใช้วัสดุที่หาได้ง่าย เช่น ไม้ ปูน ดิน เป็นต้น การก่อสร้างเรียบง่าย ไม่เน้นความวิจิตรบรรจง ส่วนการตัดแปลงการใช้สอยในองค์ประกอบต่างๆ ของวัดที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของพระธรรมวินัย วัดในสมัยพุทธกาลจึงมีสภาพแวดล้อมที่กลมกลืนกับธรรมชาติ (สุรชัย จงจิตงาม, 2564: 19) การสร้างวัดและเสนาสนะในสมัยพุทธกาลโดยส่วนใหญ่จะมีเจ้าภาพเป็นผู้สร้างถวาย เช่น พระราชา เศรษฐี อุบาสก อุบาสิกา เป็นต้น แต่ก็มีพบว่ามีภิกษุก็สามารถสร้างเสนาสนะได้เองเหมือนกัน แต่ก็มีข้อจำกัดโดยเฉพาะการสร้างเสนาสนะสำหรับไว้ใช้สอยส่วนตัว จะต้องคำนึงถึงความสันโดษ มักน้อย เรียบง่าย และไม่สร้างความเดือดร้อนแก่ผู้อื่นมากเกินไป ในข้อนี้มีเรื่องที่เป็นอุทาหรณ์ว่า ในสมัยพุทธกาลมีภิกษุชาวเมืองอาฬวี ได้สร้างกุฏิสำหรับใช้สอยด้วยตนเองโดยไม่มีเจ้าภาพสร้างถวาย ทั้งกุฏิที่สร้างก็ไม่ได้ออกขนาด จึงทำให้กุฏิสร้างไม่เสร็จ เมื่อสร้างไม่เสร็จก็พากันออกปากขอวัสดุอุปกรณ์จากชาวบ้านทุก อย่าง จนชาวบ้านได้รับความเดือดร้อน พากันหลบหนีหน้า ไม่อยากพบหน้าภิกษุอีก บ้างก็พากันอพยพหนีไปอยู่ที่อื่น เพราะกลัวถูกขอ เรื่องนี้จึงทราบไปถึงพระพุทธเจ้า พระองค์จึงตรัสเรียกภิกษุเหล่านั้นมาว่ากล่าวตักเตือน และทรงบัญญัติสิกขาบทไว้ว่า “ก็ ภิกษุผู้จะสร้างกุฏิที่ไม่มีเจ้าของสร้างถวาย สร้างเป็นของตัวเอง ด้วยการขอเอาเอง พึงสร้างให้ได้ขนาด ขนาดในการสร้างนั้น ดังนี้: ยาว 12 ศิบ กว้าง 7 ศิบ โดยศิบพระสุคต ต้องพากันทั้งหลายไปแสดงพื้นที่ให้ ภิกษุเหล่านั้นพึงแสดงพื้นที่ไม่มีอันตราย เป็นพื้นที่ที่มีบริเวณโดยรอบ ถ้าภิกษุสร้างกุฏิด้วยการขอเอาเอง ในพื้นที่ที่มีอันตราย เป็นพื้นที่ไม่มีบริเวณโดยรอบ ไม่พาภิกษุทั้งหลายไปเพื่อแสดงพื้นที่ให้ หรือสร้างให้เกินขนาด เป็นสังฆาติเสส” จากเนื้อความในพระคถาที่ทรงแสดงนี้ จะเห็นได้ว่า การสร้างเสนาสนะต่างๆ ในสมัยพุทธกาลนั้นมีข้อกำหนดและข้อพึงปฏิบัติโดยสรุป ดังนี้ 1) ต้องแจ้งความประสงค์ในการสร้างและให้สงฆ์ตรวจพื้นที่ที่จะสร้างเสียก่อน 2) พื้นที่ที่ก่อสร้างนั้นต้องไม่เป็นพื้นที่ที่มีอันตราย คือ พื้นที่นั้นต้องไม่ใช่ที่อยู่ของมด ปลวก หนู งู ตะขาบ เป็นต้น หรือเป็นสถานที่ใกล้เรือสวนไร่นา ใกล้ถนนหนทาง หรือใกล้สุสาน 3) จะสร้างเอง หรือใช้ให้ผู้อื่นสร้างก็ได้ 4) สามารถขอคนงาน หรือขออุปกรณ์ได้ (แต่ต้องไม่เกินขนาดที่กำหนด) 5) โบกฉาบภายในหรือภายนอก หรือทั้งภายในและภายนอก 6) ต้องสร้างให้ได้ตามขนาด 7) ต้องไม่ผิดข้อกำหนดดังที่ได้กล่าวทั้งหมด นอกจากนั้นลักษณะและรูปแบบของเสนาสนะต่าง ๆ ที่สร้างขึ้นนั้น คำนึงถึงบริบททางสังคมและภูมิลักษณะของที่ตั้งเป็นสำคัญด้วยการใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมในท้องถิ่น ไม่ได้สร้างรูปแบบขึ้นใหม่มาเป็นการเฉพาะ ส่วนการใช้สีและวัสดุ มีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน โดยคำนึงถึงประโยชน์ใช้สอยแห่งสถาปัตยกรรมเพื่อให้เกื้อกูลต่อ

พระภิกษุสงฆ์ในการปฏิบัติธรรมพุทธสถาน ในระยะแรกในสมัยพุทธกาลจึงประกอบด้วยอาคารเสนาสนะและอาคารสาธารณูปโภคที่จำเป็นต่อการอยู่อาศัยตามพระวินัย ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ลักษณะพุทธสถานที่ทรงบัญญัติขึ้นต้องการให้สอดคล้องกับ สภาพสังคม ทั้งนี้เพราะไม่ต้องการให้เกิดความเดือดร้อนหรือเป็นภาระต่อผู้ที่มีศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา เห็นได้ชัดว่าประโยชน์ในการจัดให้มีพุทธสถานนั้น คือเป็นที่กำบังให้เกิดความปลอดภัยจากสภาพอากาศที่ไม่เอื้ออำนวยและภัยอันตรายต่าง ๆ ช่วยให้การปฏิบัติธรรมดำเนินไปได้โดยสะดวก ต่อมาภายหลังมีผู้คนเลื่อมใสมากขึ้น จึงได้เกิดมีอาคารสำหรับการสักการบูชาเพิ่มขึ้น ซึ่งลักษณะสถาปัตยกรรมมีความใหญ่โต และมีการตกแต่งประดับประดาในรายละเอียดขององค์ประกอบของ สถาปัตยกรรม เช่น ฐานและหัวเสา หน้าต่าง เป็นต้น (ทงศักดิ์ รัตนสุคนธ์, 2543) อนึ่ง ลักษณะของวัดในสมัยพุทธกาล สามารถศึกษาและสังเกตได้จากเนื้อหาที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา โดยเฉพาะเนื้อหาที่กล่าวถึงวัดสำคัญต่างๆในสมัยพุทธกาล เช่น วัดเวฬุวันและวัดเชตวัน ดังนี้

วัดเวฬุวัน หรือวัดป่าไผ่ เป็นวัดที่ร่มรื่นไปด้วยต้นไม้ โดยเฉพาะต้นไผ่ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ, 2513, น. 739) เป็นวัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนา สร้างขึ้นโดยพระเจ้าพิมพิสาร กษัตริย์แห่งแคว้นมคธ ทรงมีพระราชศรัทธา ทรงเป็นห่วงว่าพระพุทธองค์จะประทับ ณ ที่ใด ซึ่งในครั้งนั้นยังไม่มีอารามเกิดขึ้นในพระศาสนา พระเจ้าพิมพิสารจึงทรงอุทิศพระราชอุทยานของพระองค์อันเป็นที่เงียบสงบเหมาะแก่การเจริญสมาธิ และไม่ไกลจากชุมชน ไปมาสะดวก เหมาะแก่การเป็นอารามที่มีความสลับปะยะ ทรงมีพระราชดำริ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, เล่ม 4 ข้อ 59, น. 71) ว่า “อุทยานเวฬุวันของเราไม่ไกลและไม่ใกล้จากหมู่บ้านนัก คมนาคมสะดวก ผู้ประสงค์พึงเข้าเฝ้าได้ กลางวันไม่พลุกพล่าน กลางคืนสงบ เสียงไม่อีกทีก เว้นจากคนสัญจรไปมา เป็นที่กระทำการลับของหม่อมมนุษย์ ควรแก่การหลีกเร้น..” สภาพแวดล้อมของเวฬุวันวิหารในสมัยพุทธกาลร่มรื่นด้วยต้นไม้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นสถานที่ ที่เต็มไปด้วยต้นไผ่ จึงเรียกว่า “เวฬุ” ซึ่งภาษาบาลีมีความหมายว่า “ต้นไผ่” ในพระไตรปิฎกกล่าวถึงสภาพแวดล้อมภายในเวฬุวันวิหาร (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, เล่ม 1 ข้อ 229, น. 223) ว่า ประกอบด้วยสภาพแวดล้อมที่ร่มรื่นด้วยพรรณไม้ต่างดง เยียบสงบ ซึ่งมักมีการเอ่ยถึงนามของเวฬุวันวิหารว่าเป็นสถานที่ให้อาหารของเหล่ากระแต แสดงให้เห็นว่าเป็นบริเวณที่อุดมด้วยพรรณไม้ เช่น ข้อความในสัปตสูตร (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, เล่ม 15 ข้อ 142, น. 181) ว่า “สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน สถานที่ให้เหยื่อกระแตเขตกรุงราชคฤห์” และบางครั้งเรียกนามเวฬุวันวิหารว่า พระเวฬุวันกถกนิวาปสถาน ดังความใน รตวินิตสูตร (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, เล่ม 12 ข้อ 252, น. 273) ว่า “สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน กถกนิวาปสถาน เขตกรุงราชคฤห์” นอกจากนั้นยังได้พรรณนาถึง ความเยียบสงบ ความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติที่รายล้อมไปด้วย ป่าไม้ พืชพันธุ์ และสัตว์ป่า อันเป็นสลับปะยะในอารามอีกว่า มินกยงรำแพนชวนให้เกิดความน่านรมย์ มีกุฎิที่เดินจงกรมและมณฑป ซึ่งคงอยู่ท่ามกลางแมกไม้ร่มรื่น ดังความใน เขมาเถรียาปทานเอฎฐปิฎกวรรค ความว่า “...หม่อมฉันจะเข้าไปชมพระเวฬุวันมหาวิหาร” “ขณะนั้น พระเวฬุวันมหาวิหารมีสวนดอกไม้ที่แย้มบาน มีเสียงหึ่งด้วยหมู่ภมรนานาชนิดมีเสียงนกคุเหว่ารำ ร้อง ทั้งหมู่กยงรำแพน” “สงัดจากเสียงอย่างอื่น ไม่พลุกพล่านประดับไปด้วยที่จงกรมต่าง ๆ สะพรั่งไปด้วยแถวแห่งกุฎิและมณฑป เรียงรายไปด้วยพระโยคีผู้บำเพ็ญเพียร” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, เล่ม 33 ข้อ 336, น. 432) จะเห็นได้ว่าลักษณะของพระเวฬุวันซึ่งเป็นอารามแห่งแรกในพระพุทธศาสนา เป็นอารามที่มีปัจจัยเชิงกายภาพที่เกื้อหนุนต่อการเจริญสมาธิของภิกษุ มีความอุดมสมบูรณ์และแวดล้อมไปด้วยธรรมชาติ ตลอดถึงสิ่งสารพัด เป็นสลับปะยะสถานที่ที่เกื้อกูลต่อการเป็นอยู่และพัฒนาจิตใจ

วัดเชตวัน เป็นวัดแห่งที่สองในพระพุทธศาสนา ตั้งอยู่ทางใต้ของนครสาวัตถี เมืองหลวงของแคว้นโกศล เป็นสถานที่ซึ่งพระพุทธเจ้าประทับจำพรรษานานที่สุดในระหว่างเวลา 45 พรรษาแห่งการบำเพ็ญพุทธกิจ คำว่า เชตวัน นี้ได้จากพระนามของเจ้าชายเชตซึ่งเป็นพระญาติสนิทของพระพุทธเจ้า วัดนี้ก่อสร้างโดยมหาเศรษฐีแห่งนครสาวัตถีชื่อสุทัตตะ หรือมีชื่อที่ปรากฏในภายหลังว่า อนาถบิณฑิกเศรษฐี เพราะเป็นคนใจบุญสุนทานให้อาหารแก่คนยากไร้ ภายหลังจากได้ฟังธรรมจากพระพุทธองค์เกิดความเลื่อมใส จึงขอนิมนต์ให้พระพุทธองค์เสด็จไปประทับที่เมืองสาวัตถี และสร้างวัดเชตวันถวายเพื่อใช้เป็นที่พัก โดยได้ขอซื้อพื้นที่อุทยานจากเจ้าชายเชต ด้วยการขเงินบรรทุกใส่เกวียนนำมาปูลาดทั่วอาณาบริเวณอุทยาน จนเจ้าชายเชตเลื่อมใสใจความมุ่งมั่น ยอมขายอุทยานให้ ท่านเศรษฐีจึงได้ตั้งชื่อวัดตามชื่อของเจ้าของเดิม สภาพแวดล้อมของวัดเชตวันมีลักษณะอุทยานใหญ่น่านรมย์ ดังที่ปรากฏในพระวินัยปิฎก (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, เล่ม 7 ข้อ 307, น. 188) ว่า “ท่านอนาถบิณฑิกคหบดีได้เห็นพระอุทยานของเจ้าเชตราชกุมารเป็นสถานที่ไม่ไกลจากหมู่บ้านเกินไป ไม่ใกล้หมู่บ้านเกินไป การคมนาคมสะดวก ผู้ยากจะเข้าเฝ้าไปมาได้ง่าย กลางวันคนไม่พลุกพล่าน กลางคืนมีเสียงรบกวนน้อย ไม่มีเสียงอีกทีก ไร้ผู้คน เป็นสถานที่ที่พวกมนุษย์จะทำกิจที่ลับได้ เป็นสถานที่

เหมาะแก่การหลีกเลี่ยง” และนอกจากนี้ แม้แต่วัดสำคัญอื่น ๆ ที่เหลือในสมัยพุทธกาล เช่น วัดบุพพาราม วัดอัมพปาลีวัน วัดโฆสิตาราม วัดนิโครธาราม วัดชีวกัมพวัน วัดราชการาม เป็นต้น ก็มีลักษณะทางกายภาพคล้ายๆกัน คือ มีลักษณะเป็นสวนอุทยาน ร่มรื่น ด้วยป่าไม้ สภาพแวดล้อมธรรมชาติ และเหล่าสิ่งสารสัตว์ นำขึ้นขมนำทัศน

ดังนั้น วัดในสมัยพุทธกาลโดยส่วนใหญ่จะมีองค์ประกอบของความเป็นรมณีย์ ดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาราม, เล่ม 7 ข้อ 295, น. 91-92) ว่า “วิหาร การเย รมเม แปลว่า พึงสร้างวิหารอันรื่นรมย์” ซึ่งคุณลักษณะของความรื่นรมย์หรือความเป็นรมณีย์ จะมีองค์ประกอบ 4 ประการ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตโต), 2560, น. 35) ได้แก่ 1) ฉายาทกสมบัติ คือ พร้อมด้วยร่มไม้และสายน้ำ 2) ภูมิภาคสมบัติ พร้อมด้วยภูมิประเทศ คือ พื้นที่บริเวณ ผืนแผ่นดินสะอาด เรียบรื่น นำเดิน ปลอดภัย สบายตา ควรทอดทัศนา นำขึ้นชม 3) คมนาคมสมบัติ พร้อมด้วยคมนาคน คือ ไม่ใกล้เกินไป ไม่ไกลเกินไป เดินทางไปถึงได้สะดวก 4) บุคคลสมบัติ พร้อมด้วยด้านบุคคล คือ ไม่มีคนร้ายที่จะก่อภัยความเสียหาย คนในถิ่นนั้นและผู้เกี่ยวข้อง เป็นคนดีสำหรับพระสงฆ์ ก็ควรเป็นที่สงบสัจ ไม่พลุกพล่านจอแจ ควรแก่การแสวงวิเวก

วัตถุประสงค์ของการสร้างวัดในสมัยพุทธกาล

การสร้างวัดในสมัยพุทธกาลเกิดจากการที่พระพุทธเจ้าและพระสาวกได้เดินทางจาริกไปประกาศศาสนาในสถานที่ต่างๆแล้วทำให้ประชาชนเกิดความเลื่อมใสจึงได้สร้างวัดถวาย ให้เป็นที่ประทับจำพรรษาของพระองค์และเหล่าภิกษุสาวก การสร้างวัดและเสนาสนะในสมัยพุทธกาลจึงเป็นไปเพื่อประโยชน์ในการพักอาศัยและเป็นสถานที่บำเพ็ญเพียรภาวนา ซึ่งวัดโดยส่วนใหญ่ก็มักจะมีกำแพงล้อมรอบ เพื่อป้องกันอันตรายและเป็นการประพฤติปฏิบัติธรรม ดังเนื้อความใน อนโมทนาวิหารทาน ที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสก่อนกาลปิตกเศรษฐี ผู้สร้างวัดพระเชตะวันถวายครั้งนั้น โดยมีสาระสำคัญที่จะให้รู้ เข้าใจความมุ่งหมายของการสร้างที่อยู่อาศัยแก่พระสงฆ์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาราม, เล่ม 7 ข้อ 315, น. 130) ว่า “วิหารย่อมป้องกันหนาวร้อนและเนื้อร้าย นอกจากนี้ป้องกันงู และยุง ฝนในสิริฤดู นอกจากนี้วิหารยังป้องกันลมและแดดอันกล้าที่เกิดขึ้นได้ การถวายวิหารแก่สงฆ์เพื่อหลีกเลี่ยงร้อนอยู่ เพื่อความสุข เพื่อเพ่งพิจารณา และเพื่อเห็นแจ้งพระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญว่า เป็นทานอันเลิศ เพราะเหตุนี้แล คนผู้ฉลาดเมื่อเล็งเห็นประโยชน์ตน พึงสร้างวิหารอันรื่นรมย์ให้ภิกษุทั้งหลายผู้พหูสูตอยู่ในวิหารเถิด อนึ่ง พึงมีน้ำใจเลื่อมใส ถวายข้าว น้ำ ผ้า และเสนาสนะอันเหมาะสมแก่พวกเขา ในพวกเขาผู้ชื่อตรง เพราะพวกเขาอโสมนัสธรรม อันเป็นเครื่องบรรเทาสรรพทุกข์แก่เขา อันเขารู้ทั่วถึงแล้วจะเป็นผู้ไม่มีอาสวะปรินิพพานในโลกนี้”

จะเห็นได้ว่า เนื้อความในพระคาถาที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสก่อนกาลปิตกเศรษฐีหรือตรัสแก่ผู้สร้างวัดอื่นๆ ถวายในเวลาต่อมา ได้ชี้ถึงเจตนารมณ์หรือวัตถุประสงค์ของการสร้างวัดไว้อย่างชัดเจน ว่า วัดจะต้องเป็นไปเพื่อประโยชน์แก่การใช้สอยเสนาสนะให้เหมาะสม และเอื้อต่อความเป็นอยู่โดยธรรมและโดยวินัย ซึ่งเมื่อแยกแยะให้เห็นภาพชัดเจนก็คือ 1) เพื่อใช้เป็นสถานที่สำหรับอยู่อาศัยของพระสงฆ์ประจำ หรือในช่วงฤดูฝนที่ภิกษุสงฆ์จะต้องเข้าจำพรรษาเป็นเวลา 3 เดือน เพื่อไม่ให้เกิดความลำบาก 2) เป็นการรวมพระสงฆ์ให้อยู่ในเขตแดนที่เหมาะสมที่เรียกว่า อาราม ซึ่งจะทำให้พระสงฆ์ได้มีโอกาสสนทนาธรรม ปรัชญาหรือข้อธรรมะกันได้สะดวกยิ่งขึ้น 3) เพื่ออนุเคราะห์สงเคราะห์แก่ทายาททายิกาพุทธศาสนิกชนที่ต้องการสร้างบุญสร้างกุศลโดยเฉพาะการทำบุญให้ทาน รักษาศีล การปฏิบัติธรรมได้โดยสะดวก 4) เป็นประโยชน์ในการปกครองสงฆ์ เพราะเมื่อพระสงฆ์อยู่รวมกันย่อมได้สนทนาธรรม ตรวจสอบความประพฤติของกันและกัน ดังเช่น การบวราณาของพระสงฆ์ในวันออกพรรษา

กล่าวโดยสรุป การสร้างวัดในสมัยพุทธกาล มีวัตถุประสงค์เพื่อใช้เป็นที่พักของพระพุทธเจ้า และเป็นที่พักของพระภิกษุสงฆ์ เพื่อไม่ให้เกิดความลำบากและช่วยป้องกันตรายจากสัตว์ร้ายบ้าง สภาพอากาศ เช่น ร้อน หนาว บ้าง และสำหรับเป็นประโยชน์ในการปฏิบัติศาสนกิจ ต่างๆ เช่น การปลีกวิเวกเพื่อฝึกฝนพัฒนาตนเอง เป็นสถานที่สำหรับอนุเคราะห์ให้พุทธศาสนิกชนได้บำเพ็ญบุญ มีทาน ศีล ภาวนา เป็นศูนย์กลางในการเผยแผ่หลักพุทธธรรม เป็นศูนย์รวมการปกครองของคณะสงฆ์ ดังนั้นวัตถุประสงค์การสร้างวัด จึงสามารถแบ่งเป็นประเภทได้ 3 ส่วนคือ 1) ส่วนที่เป็นประโยชน์ตน คือเป็นประโยชน์แก่ภิกษุสงฆ์ในการประกอบกิจต่างๆตามพระธรรมวินัย 2) ส่วนที่เป็นประโยชน์ท่าน คือเป็นประโยชน์แก่พุทธศาสนิกชนในการสร้างบุญในวิธีต่างๆ เช่น ให้ทาน รักษาศีล ฟังเทศน์ ปฏิบัติธรรม เรียกว่าเป็นการสงเคราะห์ อนุเคราะห์สัตว์โลก 3) ส่วนที่เป็นประโยชน์โลก คือเป็นศูนย์อบรมมวลมนุษยให้พ้นทุกข์ และเข้าถึงความสุขอันเป็นนิรันดร รวมความว่า การสร้างวัดนั้นเป็นไปเพื่อประโยชน์ กล่าวคือ ปวิเวกาเย เพื่อจะได้วิเวก ปฏิบัติลลา

นายยะ เพื่อการหลีกเลี่ยง มีความสงบสันติที่จะประพฤติปฏิบัติกิจในการศึกษาภาวนา ผาสุวิหารายะ เพื่อความเป็นอยู่โดย ผาสุก และ สมณกิจจิตวิทยา เพื่อความสำเร็จแห่งสมณกิจ คือการศึกษาและเผยแผ่ธรรมให้บรรลุจุดหมาย นอกจากนี้จะ เห็นได้ว่า การสร้างวัดมักจะมีองค์ประกอบสำคัญทางด้านกายภาพ ก็คือ สังคม สิ่งแวดล้อม และธรรมชาติ เพราะ พระพุทธศาสนาถือว่าสังคม สิ่งแวดล้อม และธรรมชาติรอบตัวมีอิทธิพลเป็นอย่างมากต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของบุคคล ทั้งในด้านความเสื่อมและความเจริญ ถ้าบุคคลอาศัยอยู่ในสังคม สิ่งแวดล้อม ธรรมชาติที่ดีย่อมทำให้เกิดความ เจริญก้าวหน้าในชีวิตได้มาก ในทางตรงกันข้ามหากอยู่ในสถานที่ที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการเป็นอยู่หรือการดำเนินชีวิตก็จะทำ ให้เกิดความลำบาก ในการประพฤติปฏิบัติของพระภิกษุก็เช่นเดียวกัน สิ่งแวดล้อมที่เอื้ออำนวยและเกื้อกูลต่อการ ประพฤติปฏิบัติให้มีความเจริญเรียกว่า “สัปปายะ”

หลักสัปปายะ

สัปปายะ (Suppaya) หมายถึง ธรรมอันเป็นที่สบาย เป็นธรรมที่มีอุปการะต่อการศึกษาและปฏิบัติ ทั้งยัง ประโยชน์ก่อให้เกิดความเจริญ (พระพุทธโฆสเถระ, 2556, น. 220) พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ กล่าวว่า สัปปายะ หมายถึง สบาย สบายเอื้อ สภาวะที่เกื้อหนุน สิ่ง สถานที่ หรือบุคคล ซึ่งเป็นที่สบาย เหมาะกัน เกื้อกูล หรือ เอื้ออำนวย โดยเฉพาะที่ช่วยเกื้อหนุนการบำเพ็ญและประดับประดาประกอบรักษาสมาธิ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุต โต), 2559, น. 436) สอดคล้องกับพจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม ที่ได้ให้ความหมายว่า สัปปายะ หมายถึง สิ่ง ที่สบาย สบายเอื้อ สิ่งที่เกื้อกูล สิ่งที่เอื้อต่อการอยู่ดีและการที่จะพัฒนาชีวิต สิ่งที่เหมาะสม อันเกื้อหนุนในการเจริญ ภาวนาให้ได้ผลดี ช่วยให้สมาธิตั้งมั่น ไม่เสื่อมถอย (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต), 2559, น. 202) ส่วนใน ภาษาไทย ใช้ว่า สบาย และคำวัด ให้ความหมาย สัปปายะ หมายถึง สิ่งที่เหมาะสม สิ่งที่สนับสนุนเกื้อกูล ส่งเสริม อำนวย ให้เกิดความสะดวกสบายเกิดความคล่องตัวในการเป็นอยู่ในการทำความดี (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2548, น. 1090)

ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท กล่าวถึงองค์ประกอบของสัปปายะ ว่ามี 7 ประการ (สมเด็จพระพุทธ โฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตโต), 2559, น. 209) คือ

1. อวาสสัปปายะ (บางแห่งเรียกเสนาสนสัปปายะ) หมายถึง ที่นั่ง ที่นอน ที่อยู่ซึ่งเหมาะสม เช่น กุฏิ หรือ บ้านเรือน มั่นคง ปลอดภัย ใช้งานดี ไม่มีสิ่งรบกวน หรือไม่พลุกพล่านจนแฉะ
2. โจรสัปปายะ หมายถึง ที่หาอาหาร ที่เที่ยวบิณฑบาตที่เหมาะสม เช่น มีหมู่บ้านหรือชุมชนที่มีอาหาร บริบูรณ์อยู่ไม่ไกลไม่ไกลเกินไป
3. ภัตสัปปายะ (บางแห่งเรียกธัมมสวนสัปปายะ) หมายถึง การพูดคุยที่เหมาะสม เช่น พูดคุยเล่าขานกัน แต่ในกถาวัตถุ 10 และพูดแต่พอประมาณ
4. บุคคลสัปปายะ หมายถึง บุคคลที่ถูกต้องเหมาะสม เช่น มีท่านผู้ทรงคุณธรรม ทรงภูมิปัญญาเป็นที่ปรึกษา เหมาะใจ
5. โภชนสัปปายะ หมายถึง มีโภชนาหารพร้อม มีของกินไม่ขาดแคลน มีรสชาติตามสมควร และเกื้อกูลต่อ สุขภาพ ไม่เป็นพิษเป็นภัยต่อร่างกาย กล่าวคือ มีอาหารที่เหมาะสม ถูกกับร่างกาย เกื้อกูลต่อสุขภาพ ฉ้นไม่ยาก
6. อุตสัปปายะ หมายถึง ดินฟ้าอากาศ ธรรมชาติแวดล้อมที่เหมาะสม เช่น ไม่หนาวเกินไป ไม่ร้อนเกินไป เป็นต้น
7. อิริยาปถสัปปายะ หมายถึง อิริยาปถที่เหมาะสม เช่น บางคนถูกกับังกรม บางคนถูกกับังนั่ง ตลอดจนมี การเคลื่อนไหวที่พอดี

หลักสัปปายะ เป็นหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา เป็นสิ่งที่สนับสนุน เกื้อกูล ส่งเสริม หรืออำนวยให้เกิด ความคล่องตัวในการเป็นอยู่ ในการทำความดี เกิดความสะดวกสบาย คำว่า สบายในทางพระพุทธศาสนา ไม่ได้ หมายความว่า สบายตามกิเลส สบายตามความอยากในสิ่งซึ่งเป็นอกุศล แต่สบายในที่นี้ หมายถึง สิ่งที่จะช่วยเกื้อกูลให้ชีวิต ไม่ลำบากในการสร้างกุศลคุณงามความดีหรือเรียกว่าง่าย ๆ สิ่งทีเกื้อกูลในการพัฒนาชีวิต ซึ่งหลักสัปปายะ ถือเป็น สภาพแวดล้อมเป็นปัจจัยแรกหรือด่านแรกของบุคคลภายนอกที่เข้าสู่พื้นที่วัด บุคคลจะใช้เวลานานเพียงใด เข้าร่วม กิจกรรมด้วยหรือไม่ ต่อเนื่องเพียงใด ขึ้นอยู่กับปัจจัยในประการแรกนี้ที่สำคัญ วัดจึงต้องมีสภาพแวดล้อมที่ร่มรื่น เป็น ธรรมชาติ เป็นส่วนหนึ่งของความเป็นธรรมสถาน ดังนั้นการนำเอาหลักสัปปายะ ๗ มาปรับใช้ในเสริมสร้างวัดในปัจจุบัน

ให้เป็นรมณีสถาน จึงเป็นสิ่งที่สำคัญ เพราะเป็นปัจจัยเอื้อต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต ความเป็นอยู่ของพุทธบริษัทได้เป็นอย่างดี

หลักสัปปายะ 7 กับเสริมสร้างวัดในปัจจุบันให้เป็นรมณีสถาน

วัดที่เราเห็นในปัจจุบัน มีความแตกต่างจากวัดในสมัยพุทธกาลมาก โดยเฉพาะสภาพแวดล้อมทางกายภาพและบทบาทหน้าที่ในการขัดเกลาจิตใจ เนื่องจากบริบทสังคมที่เปลี่ยนไป ทำให้บทบาทของวัดได้ถูกปรับเปลี่ยนไปตามสภาพสังคมและวิถีวัฒนธรรม วัดส่วนใหญ่ในปัจจุบันให้ความสำคัญและเน้นการพัฒนาด้านวัตถุสิ่งก่อสร้างมากมาย ตามแนวคิดสังคมเมือง (Urbanism) ที่เน้นวัฒนธรรมการบริโภคนิยม ทำให้แนวคิดการสร้างวัดแต่เดิมคือเป็นสถานที่สงบ สัจ สอดคล้องวิถีชีวิตที่เรียบง่าย และเป็นพื้นที่ที่เอื้อต่อการประพฤติปฏิบัติธรรมนั้นเปลี่ยนไป ทุกวันนี้เมื่อเราเดินเข้าไปในวัด ภาพที่ปรากฏให้เห็น ก็คือ สถานที่ที่เต็มไปด้วยสิ่งก่อสร้าง มีรั้วยาว มีซุ้มประตูใหญ่โต มีวิหารที่วิจิตรพิสดาร มีศาลาการเปรียญ และตึกสูงหลายชั้น มีเต็นท์หรือซุ้มดอกไม้รูปเทียนให้บริจาค มีพระพุทธรูปปางประจำวันเกิดให้หยอดเหรียญ มีถังเหลืองขายในร้านสังฆภัณฑ์ในวัด ฯลฯ บางวัดไปไกลถึงขนาดสร้างเทวรูบนอกพระพุทธรูปบูชาให้ชาวพุทธเคารพบูชา เพื่อดึงดูดความสนใจและสร้างจุดขายให้คนเข้าวัดไปเคารพสักการะกัน วัดที่ปรากฏลักษณะเช่นนี้มีส่วนสำคัญที่ทำให้พุทธศาสนิกชนไทยไขว่เขว ออกนอกพระพุทธรูปบูชา ทำให้คนจำนวนมากเข้าใจว่ารูปเคารพเหล่านั้นเป็นเทพในพระพุทธรูป เนื่องจากเห็นอยู่ในวัดจนชินตา และไปกราบไหว้อ้อนวอนกัน คนที่เห็นภาพดังกล่าวข้างต้นจำนวนไม่น้อย จึงไม่เข้าวัดเพื่อไปเจอกับภาพไม่เจริญหูเจริญตา ส่วนมากไม่โน้มใจไปในทางที่ติงาม ในเชิงเร้ากฤศล ขาดความรื่นรมย์ และความน่าเลื่อมใส จะเห็นได้ว่าการสร้างวัดและสิ่งก่อสร้างต่างๆที่เป็นไปตามค่านิยมของสังคมบริโภคนิยมยิ่งทำให้วัดห่างไกลจากความสงบ ความเรียบง่าย และความติงามของจิตใจ

ดังนั้นการที่จะทำให้อำนาจเป็นที่พึ่งทางใจ เป็นวัดที่ดี ควรเป็นทัศนียภาพ และร่มรื่นรมย์ เป็นที่ยินดี เป็นที่ให้เกิดจิตใจสบาย ซึ่งเป็นองค์ประกอบพื้นฐานของอารามในยุคพุทธกาล และเป็นความสุขขั้นพื้นฐานของมนุษย์ จะต้องอาศัยธรรมชาติเอื้ออำนวย ซึ่งสอดคล้องกับพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) (2559, น. 6) นิพนธ์ไว้ในหนังสือ บทนำสู่พุทธธรรม ชีวิตงาม สังคมดี ธรรมชาติเป็นรมณีสถาน ว่า “ในขั้นพื้นฐาน จึงควรให้มนุษย์มีความสุขอยู่ที่ธรรมชาติในสภาพรมณีสถาน โดยมีดิน ที่ปรากฏตัวของป่า ภูเขา ต้นไม้ เขียวขจี มีดอกหลากสี นานาพันธุ์ มีน้ำ ในแม่น้ำ และบรรดาชลาไลย์ที่ใสสะอาดงดงาม ขึ้นกายชื่นใจ และมีแสงแดด สายลม อากาศ ใต้ท้องฟ้าที่อำไพ” ซึ่งความสุขที่เกิดจากการอยู่ในสภาพแวดล้อมธรรมชาติที่สดชื่นรื่นเริงนี้เป็นปัจจัยพื้นฐานในการเตรียมความพร้อมของร่างกายและจิตใจมนุษย์ให้เอื้อต่อการพัฒนาขั้นสูงต่อไป ดังนั้นวัดหรืออารามที่เป็นรมณีสถาน นอกจากจะมีสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่เต็มไปด้วยธรรมชาติแล้ว สิ่งที่สำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากันคือจะต้องประกอบด้วยหลักสัปปายะ 7 ประการ หากสามารถนำองค์ธรรมเหล่านี้มาประยุกต์ใช้ในการเสริมสร้างวัดในปัจจุบันได้ ก็จะทำให้วัดมีความเป็นรมณีสถาน ที่น่าชื่นชม นำทัศนียภาพหลักธรรมเหล่านี้ประกอบด้วย

1. อาวาสสัปปายะ หมายถึง วัดหรือศาสนสถานที่มีความสัปปายะ จะต้องมีการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ เพื่อให้เกิดความเหมาะสมแก่พุทธบริษัท และเอื้อต่อการประพฤติปฏิบัติธรรม

1.1 มีการจัดพื้นที่เป็นสัดส่วน เสนาสนะภายในวัดจะต้องจัดเป็นสัดส่วน มีการแบ่งเขตเพื่อความสะดวกและเหมาะสม เช่น 1) เขตพุทธาวาส เป็นพื้นที่สำหรับพระสงฆ์ใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เปรียบเสมือนที่ประทับของพระพุทธรูป สิ่งปลูกสร้างที่สำคัญในเขตพุทธาวาส คือ พระอุโบสถ วิหาร เจดีย์ 2) เขตสังฆาวาส หมายถึง พื้นที่ของพระสงฆ์ใช้ในการประกอบกิจวัตรส่วนตัว อันไม่เกี่ยวกับกิจกรรมทางศาสนา สิ่งปลูกสร้างที่สำคัญคือ กุฏิ ที่ใช้สำหรับเป็นที่พักของพระสงฆ์ พื้นที่เขตสังฆาวาสนั้นควรตั้งอยู่อย่างมีขอบเขตพื้นที่ที่ชัดเจนและเป็นสัดส่วน ไม่มีผู้คนพลุกพล่าน อันจะรบกวนความเป็นส่วนตัวของพระสงฆ์ 3) เขตบริการสาธารณชนหรือเขตธรณีสงฆ์ หมายถึง พื้นที่ในวัดส่วนอื่น ๆ ที่ไม่ใช่เขตพุทธาวาสและสังฆาวาส ซึ่งถูกใช้ประโยชน์ในเชิงของสาธารณชน เป็นพื้นที่สาธารณชนที่เปิดให้ชุมชนและประชาชนสามารถเข้ามาใช้งานและประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ได้

1.2 มีความร่มรื่น คือ มีสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่คนเดินเข้ามาแล้วสบายอกสบายใจตรงกับ ความหมายเดิมของคำว่า อาราม ซึ่งแปลว่า สวนป่า วัดควรมีสภาพแวดล้อมทางกายภาพเป็นสวนป่าที่สดชื่นรื่นรมย์ เพราะต้นไม้ไพรพวงเป็นสภาพเอื้อให้ฝึกสมาธิภาวนาได้ดี ทำให้จิตใจสงบได้ง่าย

1.3 มีความสะอาด เสนาสนะที่อยู่อาศัย ตลอดถึงสถานที่ประกอบกิจกรรมทางศาสนา อุโบสถ วิหาร เจดีย์ จะต้องมีความสะอาด งามตา เจริญหูเจริญตา เป็นระเบียบเรียบร้อย ไม่รกรุงรัง ไม่รบกวนจิตใจของพุทธบริษัท เช่น กลิ่นชยะ กลิ่นห้องสุขา กลิ่นน้ำเน่าเสีย กลิ่นอาหารจากโรงครัว หรือแม้แต่กองสังฆทานที่วางรกรุงรัง เป็นต้น

1.4 มีความสว่าง ภายในวัดจะต้องมีแสงสว่างเพื่อประโยชน์ในการใช้สอย สัญจร และประโยชน์ในการทำกิจกรรมทางศาสนา ในบริเวณต่างๆอย่างเพียงพอ เช่น บริเวณถนน บริเวณที่พัก บริเวณที่ประกอบกิจกรรม ปัจจุบันนี้อาจจะติดตั้งไฟฟ้าโซลาร์เซลล์เพื่อประหยัดค่าใช้จ่ายอีกด้วย

1.5 มีความสงบ สถานที่ภายในวัดจะต้องปราศจากเสียงอึกทักครึกโครม เป็นบรรยากาศที่สงบเงียบ ไม่พลุกพล่านจอแจ รบกวนผู้ปฏิบัติธรรม หากมีการใช้เสียงก็ควรจะใช้เวลาไม่นานเกินไป

1.6 มีอาคารสถานที่สำหรับการศึกษาและปฏิบัติธรรม แยกเป็นสัดส่วนเพื่อบริการแก่พระสงฆ์และประชาชนอย่างเพียงพอ เหมาะสมกับการใช้งาน และมีสิ่งอำนวยความสะดวกอื่นๆ เช่น ห้องสุขา เป็นต้น จัดไว้รองรับอย่างเหมาะสมและเพียงพอ

1.7 มีความปลอดภัย วัดจะต้องมีการสร้างเสนาสนะที่ได้มาตรฐาน มีความแข็งแรง ปลอดภัยต่อชีวิตและทรัพย์สินของผู้ใช้สอยด้วย

1.8 มีวัสดุอุปกรณ์พร้อม วัดควรมีวัสดุอุปกรณ์ในการทำความสะดวกต่าง ๆ ตามจุดต่างๆ เช่น ไม้กวาด ถังชยะ ฯลฯ เพื่อสร้างความเป็นระเบียบวินัย และสร้างบรรยากาศให้มีจิตอาสาในการรักษาความสะดวก อันเป็นความดีอย่างหนึ่ง

2. โคจรสัปปายะ หมายถึง บริเวณที่ตั้งของวัดกับชุมชน ไม่ควรห่างไกลกันมากเกินไปเพื่อความสะดวกในการบิณฑบาตของพระสงฆ์ และการเดินทางมาทำบุญหรือทำกิจกรรมทางศาสนาของพุทธศาสนิกชน นอกจากนี้บริเวณถนนในวัดและทางขึ้นเสนาสนะ เช่น วิหาร อุโบสถ ต่าง ๆ จะต้องมีความสะดวก ไม่ชำรุด มีทางเดินสำหรับผู้สูงอายุ หรือผู้พิการ และมีการติดตั้งป้ายกำกับเพื่อบอกทางไปยังสถานที่ต่างๆ เพื่อป้องกันความสับสน มีป้ายจราจร เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ผู้มาทำบุญปฏิบัติธรรม

3. ภัตตสัปปายะ หมายถึง การจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการพูดคุย สนทนาแลกเปลี่ยนในเรื่องที่เป็นสาธารณธรรม มีการอบรม บรรยายธรรม และมีการจัดการเรียนการสอนให้การศึกษา เช่น โรงเรียนพระปริยัติธรรม มหาวิทยาลัยสงฆ์ ศูนย์การเรียนรู้ธรรมะ เป็นต้น

4. บุคคลสัปปายะ หมายถึง พระสงฆ์ สามเณร แม่ชี จะต้องเป็นผู้ศึกษาธรรม ปฏิบัติธรรม และสามารถที่จะนำหลักธรรมเหล่านั้นมาอบรมสั่งสอน เผยแผ่ให้แก่พุทธศาสนิกชนได้อย่างเหมาะสม ถูกต้อง ตามหลักการทางพระพุทธศาสนา และที่สำคัญพระสงฆ์ สามเณร แม่ชีก็ต้องทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตร และเป็นแบบอย่างในการทำ ความดีแก่พุทธศาสนิกชนได้ อันจะยังความเลื่อมใสศรัทธาให้เกิดแก่พุทธศาสนิกชน ทั้งยังเป็นการรักษาพระศาสนาไว้ให้ยืนยาวต่อไป

5. โภชนสัปปายะ หมายถึง การที่พระสงฆ์และประชาชนบริโภคอาหารที่ถูกหลักโภชนาการ เป็นประโยชน์แก่สุขภาพ และเหมาะสมแก่ร่างกาย เมื่อบริโภคแล้วไม่เกิดทุกข์เวทนา เกิดโรคภัยไข้เจ็บ รวมถึงมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักโภชนาการ และสามารถนำความรู้ไปเผยแพร่ต่อ เพื่อให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจ รู้จักเลือกอาหารที่ถูกหลักโภชนาการมาถวายแก่พระสงฆ์

6. อุตสัปปายะ หมายถึง วัดมีอากาศที่มีความเหมาะสมตามฤดูกาล ไม่หนาวหรือร้อนจนเกินไป ภายในวัดควรจะมีพื้นที่สีเขียวให้มากที่สุด เช่น การปลูกต้นไม้ และดูแลต้นไม้ เพื่อช่วยให้ปรับสภาพอากาศภายในวัดร่มรื่น ร่มเย็น สดชื่น มีร่มไม้เพื่อเป็นที่พักแก่ผู้เข้ามาในวัด

7. อิริยาบถสัปปายะ หมายถึง การที่ผู้อยู่ในวัดสามารถปรับเปลี่ยนอิริยาบถให้มีความเหมาะสมและสบาย ได้แก่ นั่ง เดิน ยืน นอน โดยเฉพาะการนั่งสมาธิ เดินจงกรม ได้เหมาะสม หรือมีกิจกรรมที่เอื้อให้เกิดการบริหารอิริยาบถให้เกิดความสมดุล

กล่าวโดยสรุป หลักสัปปายะ 7 นี้ เป็นองค์ประกอบสำคัญในการเสริมสร้างวัดให้เป็นรมณีสถาน เป็นสิ่งที่ช่วยเกื้อหนุนการเป็นอยู่ การพัฒนาชีวิต ให้เป็นไปด้วยความสะดวก สบาย ไม่ลำบาก หากนำมาบูรณาการในการพัฒนาวัดยุคปัจจุบันได้อย่างสมสมัย ก็จะเป็นพื้นที่ที่สร้างความสุขให้แก่คนในสังคมได้อย่างดี

บทสรุป

วัดในสมัยพุทธกาลมักจะถูกสร้างขึ้นในสวนหรืออุทยานที่รายล้อมไปด้วยธรรมชาติ ป่าไม้ ภูเขา แม่น้ำ ลำธารซึ่งเป็นถิ่นที่มีความร่มรื่น สงบเย็น เป็นสถานที่เอื้อให้ร่างกายและจิตใจมีความสดชื่นรื่นเริง เบิกบานยินดี จึงมีการเรียกขานสถานที่เหล่านั้นว่า อาราม แปลว่า เป็นที่มายินดี ซึ่งหากเทียบเคียงกับคำที่ใช้เรียกในปัจจุบัน ก็คือคำว่า วัด นั่นเอง จะเห็นได้ว่าในสมัยก่อนเวลาเขาจะตั้งชื่ออะไรก็ตามมักจะสื่อความหมาย หรือบ่งบอกถึงลักษณะของสิ่งนั้นๆ ทำให้เราได้ทราบถึงที่ไปที่มาได้อย่างชัดเจน วัตถุประสงค์ของในการสร้างวัดมาจากความจำเป็นด้านสถานที่ สำหรับปฏิบัติศาสนกิจของภิกษุสงฆ์ เพื่อให้มีสถานที่อันสะดวกหรือเอื้อต่อการเจริญสมาธิภาวนา อีกส่วนหนึ่งก็เป็นเรื่องความศรัทธาของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อพระพุทธองค์และเหล่าภิกษุสงฆ์ จึงได้สร้างวัดอุทิศแก่พระศาสนา วัดจึงสร้างขึ้นบนพื้นฐานของความจำเป็น ความเรียบง่าย ความสงบ และความเป็นธรรมชาติ ลักษณะสำคัญของวัดในสมัยพุทธกาล จะมีความเป็นรมณีสถาน 2 ประการ คือ 1) ความร่มรื่นภายนอกด้วยเมฆไม้ นั่นก็คือ มีสภาพแวดล้อมธรรมชาติที่ร่มรื่น สงบเย็น ไม่พลุกพล่านจอแจ มีธรรมชาติเขียวชอุ่มไปด้วยต้นไม้ ภูเขา ชลาลัย เป็นต้น เป็นบรรยากาศที่ไม่เป็นพิษภัย เอื้อต่อการพัฒนาจิตใจ 2) ความร่มรื่นภายในด้วยธรรมะ ได้แก่ หลักธรรมคำสอน การสนทนาธรรม การปฏิบัติธรรม หรือมีบุคคลที่เป็นกัลยาณมิตรคอยแนะนำพร่ำสอน ซึ่งเป็นปัจจัยที่เอื้อต่อการพัฒนาปัญญา ความเป็นรมณีสถานทั้ง 2 ส่วนนี้ เป็นองค์ประกอบสำคัญที่เอื้อต่อการพัฒนาชีวิตมนุษย์ โดยเฉพาะยุคปัจจุบันที่มีความสุขยาก ทุกข์ง่าย

ดังนั้นหากวัดในปัจจุบัน สามารถนำแนวคิดและหลักในการเสริมสร้างวัดให้เป็นอารามในความหมายเดิม คือ เป็นที่มายินดี ซึ่งมีองค์ประกอบภายนอก อันได้แก่ ธรรมชาติที่ร่มรื่น สงบเงียบ เรียบง่าย และองค์ประกอบภายใน อันได้แก่ หลักธรรมคำสอนที่ช่วยดับทุกข์ได้ ก็จะทำให้วัดในปัจจุบันเป็นรมณีสถาน ที่จะช่วยพัฒนาชีวิตของผู้คนในสังคมให้มีสงบร่มเย็นได้อย่างแท้จริง

เอกสารอ้างอิง

- ทรวงศักดิ์ รัตนสุคนธ์. (2543). *การศึกษาพระวินัยปิฎกเพื่อเข้าใจแนวคิดและวิวัฒนาการของพุทธสถานในอินเดีย*. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย).
- พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ. (2513). *ปทานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2548). *คำวัด*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เลียงเชียง.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต). (2559). *บทนำสู่พุทธธรรม: ชีวิตงาม สังคมดี ธรรมชาติเป็นรมณีสถ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์.
- พระพุทธโฆสเถระ. (2556). *คัมภีร์วิสุทธิมรรค แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) (พิมพ์ครั้งที่ 6)*. กรุงเทพฯ: ธนาเพรส.
- พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช). (2558). *ศัพท์วิเคราะห์ (พิมพ์ครั้งที่ 3)*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เลียงเชียง.
- พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช). (2559). *พจนานุกรมไทย-บาลี*. กรุงเทพฯ: ปัญญามิตรการพิมพ์.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต). (2559). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต). (2560). *มีวัดเป็นรมณีสถ มีภูมิเป็นที่สบาย*. กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮ้าส์.
- สุรัชย์ จงจิตงาม. (2564). วัดในสมัยพุทธกาล. *วารสารปณิธาน*, 17(1), 1-24.

